

NOTO'LIQ OILANING IJTIMOY PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Jumayeva Munisa Asqarali qizi
DTPI Pedagogika fakulteti Pedagogika
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada noto'liq oilalarning ijtimoiy-pedagogik muammolari tahlil qilinadi. Noto'liq oila sharoitida bola tarbiyasining o'ziga xos jihatlari, ota yoki onaning yo'qligi natijasida yuzaga keladigan psixologik, ijtimoiy va pedagogik muammolar yoritiladi. Maqolada bolalarning ruhiy holati, ijtimoiy moslashuvi hamda ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maktab va ijtimoiy pedagoglarning bunday bolalar bilan ishlashdagi roli hamda ularni qo'llabquvvatlash yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: noto'liq oila, ijtimoiy-pedagogik muammo, tarbiya, psixologik holat, ijtimoiy moslashuv, bola shaxsi, pedagogik yondashuv, oilaviy muhit, ta'lim jarayoni, qo'llab-quvvatlash

Annotation: This article analyzes the socio-pedagogical problems of single-parent families. It highlights the specific features of child upbringing in such families and the psychological, social, and pedagogical challenges that arise due to the absence of one parent. The article examines children's emotional state, social adaptation, and difficulties in the educational process. It also discusses the role of teachers and social educators in working with such children and supporting their development.

Keywords: single-parent family, socio-pedagogical problem, upbringing, psychological state, social adaptation, child development, pedagogical approach, family environment, education process, support

Oila — an'anaviy tarbiyaning asosiy instituti bo'lib hisoblanadi. Bola yoshlik davrida oilada olgan ta'lim-tarbiyasini butun umri davomida saqlab qoladi. Bola hayotining asosiy qismini oilada o'tkazadi, o'zining ta'sir kuchiga ko'ra hech qanday tarbiya vositasi oila bilan bellasha olmaydi. Oilada bola shaxsining asoslari tarkib topadi, maktabga borganda esa bola shaxs sifatida shakllangan bo'ladi. Jamiyat taraqqiyoti bevosita inson omiliga, uning ma'naviy barkamolligiga bog'liq. Ma'naviy yetuk, axloqan pok, mustaqil fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish esa, avvalo, oiladan boshlanadi. Oila — bu jamiyatning eng muhim bo'g'ini bo'lib, unda insonning ilk tarbiyasi, dunyoqarashi va hayotiy qadriyatlarini shakllanadi. Avvalo, oila farzand uchun birinchi maktab hisoblanadi. Bola aynan oilada yaxshilik va yomonlikni ajratishni, odob-axloq qoidalariga rioya qilishni, kattalarga hurmat va kichiklarga mehr ko'rsatishni o'rganadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi esa bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Noto'liq oila - bu farzand(lar)ni ota yoki onadan faqat bittasi tarbiyalanmoqda, ya'ni oilada ota-onadan birining yo'qligi(ajrashish, vafot etish yoki nikohsiz tug'ilish tufayli) bilan xarakterli oila turidir. Bunday oilalarda faqat ota yoki faqat ona tarbiyasida o'sadi, bu orqali ijtimoiy psixologik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Eng yaxshi variant - bolalarga hamma narsani qanday bo'lsa, shunday qilib aytib berishdir. Ularga o'tgan turmush o'rtog'ingizga bo'lgan munosabatingizni, vaziyatga qarashingiz va tushunishingizni yuklashning iloji yo'q. Bolalar o'zlari ulg'ayib xulosa chiqaradilar.

To'liq bo'lmagan oila (odatda ota yoki onasiz yashaydigan oila) bir qator murakkab ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy muammolarga duch keladi. Bu muammolar nafaqat ota-ona, balki farzandlarning shaxs sifatida shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Quyida to'liq bo'lmagan oilalarning asosiy muammolari hisoblanadi.

Iqtisodiy va moddiy qiyinchiliklar Bu to'liq bo'lmagan oilalarning eng keng tarqalgan muammolaridan biridir. Daromad kamayishi: Oila budjeti faqat bir kishi (ko'pincha ona) zimmasiga tushadi. Bu esa oziq-ovqat, kiyim-kechak va ta'lim xarajatlarini qoplashda qiyinchilik tug'diradi. Uy-joy masalasi: Ajralishdan keyin uy-joyni bo'lish yoki yangi joyga ko'chib o'tish zarurati qo'shimcha moliyaviy yuk bo'ladi.

Bolalar tarbiyasidagi psixologik muammolar To'liq bo'lmagan oila muhiti bolaning ruhiy holatiga turlicha ta'sir qiladi. "Otalar" yoki "Onalar" obrazi yetishmasligi: Bola erkak va ayol rollarini o'zaro munosabatda ko'rmay o'sadi. Bu kelajakda uning o'z oilasini qurishida qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Aybdorlik hissi: Ko'pgina bolalar ota-onasining ajralishida o'zini aybdor deb hisoblaydi, bu esa past o'z-o'zini baholash olib keladi. Ijtimoiy moslashuv: Bunday bolalar tengdoshlari orasida o'zini "kamchilikli" his qilishi va ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Ota-onaning haddan tashqari yuklamasi Yolg'iz ota yoki ona bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajarishga majbur: Ham ishlash, ham uy ishlari, ham bola tarbiyasi bilan shug'ullanish ota-onaning ruhiy va jismoniy charchashiga (burnout) sabab bo'ladi. Ota-ona doim ishda bo'lgani sababli bolaning bo'sh vaqti va xulq-atvori ustidan nazorat kamayishi mumkin.

Ijtimoiy munosabatlar Jamiyatda to'liq bo'lmagan oilalarga nisbatan ba'zida salbiy qarashlar saqlanib qolgan: Qo'niqo'shni yoki qarindoshlarning "achinishi" yoki tanqidi oila a'zolariga ruhiy bosim o'tkazadi. Qayta nikoh muammolari: Yolg'iz ota-onaning yangi hayot qurishga intilishi ba'zan bolalar bilan nizolarga yoki ichki kelishmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Mashhur pedagog A.S. Makarenko ham oila tuzilmasiga alohida e'tibor qaratgan. U "to'liq oila" va "noto'liq oila" tushunchalarini ilmiy muomalaga kiritgan. Uning

ta'rificha, noto'liq oila –onasi yoki otasi yo'q bo'lgan oila sifatida ta'riflagan. Oilaning tuzilmasiga qarab bolani tarbiyalash jarayoni hamda uning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvi bevosita bog'liq bo'ladi.

Noto'liq oilalarning qiyinchiliklari haqida ko'p gapirilgan va yozilgan. Ammo oilaning to'liq bo'lishi tarbiyada muvaffaqiyat kafolati emas, xuddi shuningdek, noto'liq oila bo'lishi har doim muammolar bo'ladi degani ham emas. Farzand uchun ota-onaning uyi hayotdagi eng birinchi va eng muhim maktabdir. Aynan oila inson shaxsining shakllanishiga eng kuchli ta'sir ko'rsatadi, uning fazilatlarini poydevorini yaratadi. Xulosa Ushbu poydevor mustahkam bo'lishi uchun oila farovon bo'lishi kerak. Oilaning farovonligi esa bevosita uning tuzilmasi — to'liq yoki noto'liq ekanligiga ham bog'liq bo'ladi. Har qanday to'liq oila ham farzand tarbiyasi va rivoji uchun sog'lom muhit bo'la olmaydi. Biroq ota-onaning ikkalasi ham ishtirok etadigan oilalarda bolalarning ruhiy salomatligini saqlash va ularni to'g'ri tarbiyalash bilan bog'liq vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish imkoniyati ancha yuqori bo'ladi.

Fransuz pedagogi va faylasufi J. J. Russo otaning bola tarbiyasi va shaxs sifatida shakllanishidagi o'rni haqida quyidagi fikrlarni bildirgan: “Farzand tug'ib, uni boqish orqali ota o'z vazifasining atigi uchdan bir qismini bajaradi. U insoniyatga — insonlarni, jamiyatga — ijtimoiy faol shaxslarni, davlatga esa — fuqarolarni yetkazib berishi kerak. Kimki bu uch karra burchni bajarish imkoniga ega bo'la turib, uni bajarmasa, u aybdor hisoblanadi, hatto qisman bajarsa ham. Kim otalik burchini bajara olmasa — u bu huquqqa ega emas.

Xulosa qilib aytganda, oilaning to'liq yoki noto'liq bo'lishi farzand tarbiyasida yagona hal qiluvchi omil emas. Eng muhim jihat — oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhitning mavjudligidir. Chunki bola shaxsining shakllanishi, uning axloqi, dunyoqarashi va hayotiy qadriyatlarini aynan oilada shakllanadi. To'liq oilalarda tarbiya jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish imkoniyatlari nisbatan kengroq bo'lsa-da, har bir oila o'z farzandiga mehr, e'tibor va to'g'ri tarbiya bera olsa, u jamiyat uchun foydali shaxsni yetishtira oladi. Noto'liq oilalarda esa bu jarayon yanada katta mas'uliyat va e'tibor talab qiladi. Shuning uchun har bir ota-ona o'z farzandi oldidagi burchini chuqur anglab, unga nafaqat moddiy ta'minot, balki ma'naviy tarbiya, mehr va to'g'ri yo'l ko'rsatishni ham ta'minlashi lozim. Chunki barkamol avlodni tarbiyalash — butun jamiyatning kelajagini belgilovchi eng muhim omildir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. A. Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent: Sharq, 1997- y.
2. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent: O'zbekiston, 1997-y.
3. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Toshkent: O'zbekiston, 1999-y.

4. Karimov I. A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot — pirovard maqsadimiz. Toshkent: O'zbekiston, 2000-y.
5. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. Toshkent, 1997-y.
6. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. Toshkent, 1998-y.
7. Pedagogika faniga oid darslik va o'quv qo'llanmalar. Toshkent, 2010–2020-yillar.